

"גם לנו מגיע" מיניות של ילדים¹ ונוער עם מוגבלות

רונית ארגמן²

מאמר זה מציג סקירה קצרה של כמה נקודות בתהליכי ההתפתחות וההתנהגות המינית בקרב ילדים עם מוגבלות. המאמר מתבסס על האמונה שמיניות היא חלק בלתי נפרד מחייו של כל אדם וכי לאנשים עם מוגבלות יש אותן זכויות – כמו לאנשים ללא מוגבלות – לקשרים חברתיים וזוגיים, לחוויות של אהבה ושייכות, להנאה מינית ולהימנעות ממצבים של אלימות מינית ובושה במיניות שלהם. המאמר מביא מבט כולל ואינו מפרט התייחסות מיוחדת ללקויות השונות.

תהליך ההתפתחות המינית של בני אדם מתחיל עם הלידה והוא מתמשך לאורך כל חייו. אפשר לראות תינוקות הנוגעים באיבר מינם ומבטאים תחושת הנאה, שאלות שילדים בגיל הגן שואלים על היריון ולידה, התאהבויות של ילדים זה

¹ ההתייחסות היא לשני המינים.

² רונית ארגמן MSW היא ומטפלת מינית מוסמכת. מומחית בתחום של מיניות ונכות. מנהלת מכון ארגמן

<https://www.machonargaman.co.il/>

יחס הסביבה

יחסה של הסביבה המטפלת משפיע במידה ניכרת על התפתחות עמדות ודפוסי ההתנהגות מיניים-חברתיים של ילדים ומתבגרים עם מוגבלויות. העמדות כלפי מיניות של ילדים ומתבגרים עם מוגבלות לעיתים מעורבות, והן נעות בין התעלמות מהמיניות ומהצרכים בתחום זה ובין יחס הקשור לחרדה מפני מצבים של ניצול, פגיעה או התנהגות לא מתאימה. שכיחים מאוד דפוסי התייחסות סביבתית כאל תינוק או ילד, ומיעוט הזדמנויות לפיתוח של עצמאות והתנהגות תואמת גיל כרונולוגי. לעיתים יש גם תגובות סביבתיות קשות כלפי גילוי של עניין מיני.

בשל התלות הפיזית והרגשית הגדולה של הילד עם המוגבלות בסביבתו, יש ליחסה של הסביבה משמעות רבה בפיתוח עמדותיו האישיים כלפי מיניות. פיתוח גישה חיובית תלוי במסרים מסביבה הרואה במיניות חלק בלתי נפרד מהחיים, בהתייחסות המכירה בצרכים השונים

בזה וכמובן – תהליכים של התבגרות מינית בשנות העשרה. ילדים עם מוגבלות עוברים בהתפתחות המינית שלהם שלבים דומים לאלה של ילדים ללא מוגבלות³. משמעות הדבר היא שמבחינת סקרנותם המינית והשינויים של טרום-התבגרות והתבגרות, התהליך הזה יהיה בגיל המקובל והשינויים יהיו דומים. עם זאת, אנחנו רואים אצל ילדים אלה הבדלים רבים בתהליך ההתפתחות הפסיכו-סקסואלית, ואלה קשורים לאפיוני הילד, ללקות שלו וליחסה של הסביבה.

מיניות (SEXUALITY) – המושג מיניות

נוגע לרכיב בזהות שלנו כבני האדם, רכיב הקשור לנשיות ולגבריות.

למושג זה היבטים שונים – גופניים, פסיכולוגיים, רגשיים, חברתיים, דתיים, מוסריים, חוקיים – בעצם, כל מה שקשור להיותנו בני אדם.

³ יש כמה מצבים ותסמונות שעלולה להיות להם השפעה על ההתפתחות המינית, כגון תסמונת קליינפלטטר, תסמונת טרנר ועוד.



לאנשים עם מוגבלות יש אותן זכויות – כמו לאנשים ללא מוגבלות – לקשרים חברתיים וזוגיים, לחוויות של אהבה ושייכות, להנאה מינית ולהימנעות ממצבים של אלימות מינית ובושה במיניות שלהם.

צעיר לקראת תהליכי ההתפתחות ולמתן כלים להתמודדות עם השינוי – פעולות שיכולות לסייע בפיתוח גישה חיובית ומתמודדת כלפי תהליכים אלה.



התחום החברתי

בתחום החברתי רבים חווים קשיים רבים מהגיל הצעיר ולאורך השנים⁴. הקשיים יכולים להיות בהבנת מצבים חברתיים וכללים חברתיים, וכן ביצירה וניהול של קשרי חברות בכלל וחברות רומנטיות בפרט. גם ההזדמנויות החברתיות שיש לילדים ולמתבגרים עם מוגבלות מצומצמות יותר. למשל, שלא כילדים ללא מוגבלות, המתנסים במהלך שנות הלימודים שלהם במעבר בין מסגרות ובהכרת מספר גדול של ילדים אחרים, ילדים רבים עם מוגבלות נמצאים באותן מסגרות עם אותם ילדים לאורך שנים רבות, וחלק ניכר מהמפגשים החברתיים בשעות הפנאי, אם מתקיימים מפגשים כאלה, מתרחשים בעיקר בקבוצות

שמונה ואצל בנים מתחת לגיל תשע. במקרים אלו, ובמקרים שנראה כי יש עיכוב של ממש בתהליכי ההתפתחות הגופנית, יש צורך לפנות לייעוץ רפואי ולשקול התערבות רפואית.

לעומת התפתחות גופנית תקינה, תהליכי ההתפתחות החברתית, הרגשית והקוגניטיבית לעיתים אינם מתרחשים באותו קצב (בהתאמה ללקות הקיימת), ונוצרים פערים המשפיעים על יכולת הילד להתמודד באופן אפקטיבי עם השינויים ההתפתחותיים. לעיתים אף ישנה החמרה בתפקודים השונים בשל הקושי בהתמודדות עם שינויים אלו. לדוגמה, מתבגרים רבים עם מוגבלות מתקשים להבין את השינויים הגופניים שהם חווים בתהליך ההתבגרות. מצב זה עלול להביא לחרדה, להתפרצויות, להתנהגות לא מותאמת ועוד. דוגמה אחרת קשורה לזקפות שתדירותן גבוהה בתקופת ההתבגרות והן יוצרות מגוון של תחושות חדשות; התחושות הגופניות עשויות להביא לידי מגעים מרובים באזור איבר המין באופן שאינו מקובל חברתית, ניסיונות לפגיעה בגוף, התפרצויות זעם, קושי בשליטה בצרכים, הפרעות בשינה ועוד. יש חשיבות רבה להכנה מגיל

בתחום המיני-חברתי, כזאת המסייעת בפיתוח מיומנויות והזדמנויות מתאימות לפיתוח קשרי חברות ואמונה ש"גם לי מגיע" להיות אהוב ולאהוב, ליהנות מקרבה ומהגוף ולהיות בזוגיות.

חינוך מיני-חברתי – מונח המקיף את

מכלול תהליכי הלמידה שבהם האדם רוכש ידע ומידע, צובר מיומנויות וכישורים רלוונטיים ומפתח ומעצב את עמדותיו, ערכיו ותפיסתיו בנוגע להיבטים שונים של מיניות האדם.

תהליך החינוך המיני מתחיל בלידה, והוא נמשך לאורך כל חייו האדם באופן גלוי ונסתר, פורמלי ולא פורמלי, מתוכנן ומזדמן. כל זאת כך שהאדם יוכל לקבל החלטות מודעות הנוגעות למיניות ולקשרים חברתיים, בין-אישיים, מיניים ואינטימיים.



התפתחות פסיכו-סקסואלית

שלבי ההתפתחות הפסיכו-סקסואלית מתרחשים באופן דומה בקרב ילדים ומתבגרים עם מוגבלות וללא מוגבלות. ואולם במצבים שיש מוגבלות, קצב המעבר משלב לשלב יכול להיות שונה, ההתמודדות (בעזרת כוחות פנימיים) עם המטלות ההתפתחותיות בכל שלב יכולה להיות קשה יותר, ילדים ומתבגרים אלו עשויים להזדקק לסיוע של גורמים חיצוניים. משמעות הדבר היא שתהליכים התפתחותיים הדורשים יוזמה, קבלת אחריות ועצמאות (למשל, התחלת פיתוח מיומנויות לטיפול עצמי שילד ללא מוגבלות יוזם בעצמו בגיל צעיר, בדרך כלל) לעיתים אינם מתרחשים, או שהם מתרחשים באיחור רב. עידוד והכוונה של הסביבה ללמידה מגיל צעיר של מיומנויות הקשורות לגוף, לטיפול עצמי, לגבולות הגוף ולפרטיות הם אבני היסוד בכל מה שקשור למיניות האדם.

כפי שצוין, תהליך ההתפתחות הגופנית-מינית של ילדים עם מוגבלות תקין בדרך כלל, והוא מתרחש בטווח הנורמטיבי המקובל בחברה הרחבה. עם זאת, יש קבוצה של בנים ובנות המתפתחים מוקדם מהמקובל. התפתחות מינית מוקדמת נחשבת אצל בנות מתחת לגיל

⁴ יש קשר הדוק בין החלק המיני והחברתי. מיניות האדם קשורה לנומרות חברתיות המייצרות מסגרת להתנהגות מקובלת, וזו קשורה לצורך שלנו בקשרים חברתיים, בתוכם גם קשרי אהבה, קשרים מיניים וזוגיים.

ובפעילות מתווכת ופחות במפגשים אישיים חבריים. הקשיים חברתיים עלולים להביא לבדידות חברתית מתמשכת, למצבים של דיכאון וחרדה חברתית, לכניסה למצבי סיכון כדי "להשיג" חברים ולהתנהגות חברתית ומינית לא מותאמת.

אנו ממליצים על התנסות במגוון פעילויות חברתיות מגיל צעיר, על מפגשים בין ילדים בשעות הפנאי ועל הדרכה לאורך השנים בנוגע לכללים החברתיים בכלל ובתחום המיני בפרט.

שמירה על פרטיות, גבולות הגוף ומרחב אישי

המושגים של פרטיות, גבולות הגוף ומרחב אישי הם מושגים משמעותיים ביותר בכל מה שקשור לחיים בעולם המודרני, בנוגע לגוף ולהתנהגות מינית. בשל המוגבלות, ילדים ומתבגרים רבים נזקקים לעזרה של מבוגרים בביצוע מטלות שונות כגון רחצה, החלפת בגדים, עשיית הצרכים. הסיוע הנדרש נמשך פעמים רבות מעבר לסיוע שמקבלים ילדים ללא מוגבלות, וישנם מצבים (למשל, בנכות מוטורית או במוגבלות שכלית התפתחותית בתפקוד נמוך) שבהם יהיה צורך בעזרה כל החיים. מצב של כניסה למרחב האישי, גם אם הוא הכרחי, מקשה על הילד עם המוגבלות ללמוד את מושג הפרטיות וגבולות הגוף שלו, וגם של האדם האחר שמולו. קושי זה גורם לעיתים להתנהגות מינית שנראית לא מותאמת, למשל נער שנכנס לשירותים ומשאיר את הדלת פתוחה בזמן עשיית הצרכים, או ילדה גדולה היוצאת עירומה לאחר רחצה במקלחת.

בהדרכת צוותים והורים מושם דגש רב על הדרכת הילדים במשמעות הפרטיות (גם במובן הרגשי, המילולי והמחשבתי) ובתרגול של שמירה על גבולות הפרט, גם במצבים של צורך בסיוע. ההורים והצוותים המטפלים נדרשים גם הם לסייע לילד עם המוגבלות לפתח עצמאות בכל מיומנויות הטיפול האישי ולשמור גם הם על פרטיותו של הילד.

התנהגות מינית מתאימה היא התנהגות המתקיימת בשילוב של שני רכיבים:

הלימה לחוקים, לנורמות ולכללים חברתיים מקובלים (הן של הסביבה החברתית הרחבה והן של התרבות שהאדם משתייך אליה);

התאמה לשלבי ההתפתחות, למצבו של האדם ולאפיוניו האישיים.

התנהגות מינית אישית (אוננות)

תינוקות וילדים מגלים סקרנות כלפי גופם ונהנים לגעת באיברי המין שלהם ואף לאונן מגיל צעיר. ישנם מצבים רבים שבהם ילדים עם מוגבלות חווים קושי בגילוי וביטוי של אותה סקרנות ראשונית טבעית. הקושי יכול לנבוע מגורמים שונים, כגון חשש של הסביבה, היעדר הזדמנות בשל היותם תחת ליווי קבוע של מבוגרים, קושי להגיע לאיברי הגוף (למשל, כאשר יש מוגבלות פיזית).

מנגד, אפשר לראות ילדים רבים עם מוגבלות הנוגעים באיברי המין באופן שאינו מקובל בחברה, למשל בסלון או ליד אחרים. חלק מהמגעים הם מתוך סקרנות או הנאה מהגוף, וחלקם בא מתוך צורך ברגיעה אישית, בוויסות עצמי, צורך בהתנתקות ועוד. ישנם אף כאלה המאמצים את ההתנהגות המינית כחלק מדפוסי התמודדות שלהם במכלול מצבים.

חשובה הדרכת הסביבה המתייחסת באופן חיובי למיניות הילד מגיל צעיר, נותנת לגיטימציה לילד ליהנות מגופו בפרטיות ושמה גבולות כאשר ההתנהגות אינה מתאימה למקום, לזמן או למצב. אם נראה שהילד משתמש בהתנהגות המינית לצורך הרגעה, למשל, חשוב ללמד את הילד דרכים אחרות לוויסות עצמי, כדי שיוכל להשתמש בהן במצבים חברתיים שונים.

ניצול ופגיעה מינית

נושא זה של מצבי ניצול מעורר חרדה רבה, ונמצא כי ילדים עם מוגבלות נתונים בסיכון גבוה למכלול מצבי הניצול, ובכלל זה פגיעה מינית, יותר מילדים ללא מוגבלות. ישנן סיבות רבות לכך שילדים אלו פגיעים יותר. יש סיבות הקשורות

להתייחסות הסביבה אל ילד עם מוגבלות (למשל, היעדר הדרכה בתחום המיני, חוסר בפרטיות), ויש סיבות הקשורות ללקות של הילד (למשל, ילד שאינו מבין נכון מצב חברתי, ילד שאינו יכול לברוח) ולאפיוני הילד.

גישת המחברת היא שתהליכים של חינוך מיני-חברתי מגיל צעיר, עם מיומנויות של אסרטיביות והזדמנויות חברתיות מתאימות, עשויים להפחית במידה ניכרת את הסיכון לפגיעה. למעשה, כל אחד מהנושאים שמאמר זה נגע בהם יכול להיות גורם משמעותי בתהליך החינוך למניעת פגיעה.

אהבה, זוגיות, מיניות

הזכות למימוש צרכים אלו היא זכות ברורה וטבעית. ואולם מתבגרים ובוגרים רבים מדווחים על קושי רב במימושם. היכולת להגיע לידי מימוש תלויה בפינוח גישה חיובית כלפי המיניות האישית, בהתנסות במצבים חברתיים מגוונים לאורך השנים וברכישת מיומנויות חברתיות לפיתוח קשרי חברות, ובהמשך – זוגיות. היבט חשוב של תחום זה הוא היכולת שלי להגדיר את עצמי, ובכלל זה התייחסות ללקות ולמאפייניה, והידיעה מה מתאים לי מבחינת קבוצת השווים שהייתי רוצה להיות בה, ומבחינת חבר / חברה וקשר זוגי.

התייחסות למיניות והדרכה לאורך החיים הן גורם מקדם של מיניות בריאה ומותאמת, והן מסייעות במימוש הצרכים החברתיים, המיניים והזוגיים בבגרות. ■

מכון ארגמן הוא מכון המתמחה בטיפול בתחום החברתי, הרגשי והמיני. המכון נותן מענה לילדים, מתבגרים ובוגרים עם מוגבלויות שונות (כגון אוטיזם, מ"ש, לקויות למידה, נכות מוטורית וחושית, מחלות נפש) בכל רמות התפקוד. אפשר לקבל מענים נרחבים ומגוונים בתחום המיני-חברתי: חינוך מיני-חברתי, מיומנויות חברתיות, חברות זוגיות, וכן טיפול במצבי סיכון, ניצול ופגיעה, ובכלל זה הדרכה וטיפול פרטני, הדרכת הורים, הדרכת אנשי צוות, ימי עיון והכשרות <http://www.machonargaman.co.il> T1V1